

„Marijos Nekaltojo Prasidėjimo valandų“ giedojimo ypatumai Kartenos apylinkėse*

Virginija Kvasaitė

Giesmės yra mūsų tautos religinės kultūros paveldas, tačiau jų atsiradimo istorija, giedojimo tradicijos yra ne tik bažnytinės liturgijos studijų objektas, bet ir viena iš liaudies pamaldumo raiškų. „Marijos Nekaltojo Prasidėjimo valandų“ giesmės bei maldos, arba trumpiau – „Marijos valandos“, liaudies vadinamos *gadzinkos*, *adynos* (lenkiškai *godzinki* – „valandėlės“) nuėjo gana ilgą istorinės raidos kelią ir tapo liaudies pamaldumo tradicija, turinčia regioninių ypatumų ir atlikimo variantų. „Marijos valandų“ giesmių ir maldų tekstai yra identiški visoje Lietuvoje, tačiau regioninis melodijų variantiškumas, giedojimo vietos ir laiko skirtumai leidžia nustatyti tam tikrus šių giesmių atlikimo ypatumus įvairiose Lietuvos etnografinėse srityse, šiuo atveju – Kartenos apylinkėse. Nagrinėjamos temos aktualumą lemia ir tai, jog nyksta autentiškos giesmių melodijos ir giedojimo tradicijos. Šiandien „Marijos valandos“ tokios, kokias tikintieji giedojo XIX a. pab.–XX a. pr., gyvuoja tik senųjų kaimo žmonių atminyje ir, atrodo, gyvuos tol, kol gyvens jų atlikėjai. „Marijos valandų“ giesmių bei maldų tradicijos kitimas priklauso nuo bažnyčios tradicijų ir žmonių pasaulėžiūros pasikeitimo.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti „Marijos Nekaltojo Prasidėjimo valandų“ (trumpiau – „Marijos valandų“, „Valandų“) maldų ir giesmių atlikimo ypatumus Kartenos apylinkėse.

Uždaviniai: 1) atskleisti „Marijos valandų“ istorinę kilmę ir raidą Lietuvoje; 2) tyrinėti „Marijos valandų“ giedojimo ypatumus Kartenos apylinkėse.

Tyrimo metodas – lyginamasis.

Tyrimo šaltiniai – analizuojami istoriniai šaltiniai, pateikiantys „Marijos valandų“ maldų bei giesmių bažnytinę ir liaudies istoriografiją, apibūdinantys jų kūrėjus ir platintojus. Naudota Šv. Antano religijos studijų instituto prie Katalikų teologijos fakulteto (KTF) Vytauto Didžiojo universitete (VDU) Kretingos folkloriniame kabinete 1990–1996 m. sukaupta ekspedicijų įvairiose

Marijos Sopulingosios skulptūra iš Kartenos kapinių koplýtėlės. 1966 08 06. Stepono Kaštauno nuotr. Iš Kretingos muziejaus fondų (toliau – Iš Kr. MF, nr. GEK 9756)

* Straipsnis, serijos „Lietuvos valsčiai“ Lietuvos lokaliųjų tyrimų mokslo darbų komisijos įvertintas 2009 04 22, „Versmės“ leidyklai įteiktas 2002 12 20, pirmą kartą paskelbtas 2010 09 13 elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“, ISSN 2029-0799 visateksteje svetainėje www.llt.lt.

Žemaitijos vietovėse, tarp jų ir Kartenos apylinkėse, medžiaga. Taip pat naudota medžiaga, surinkta 2002 m. rugpjūčio 5–15 d. Kartenoje ir jos apylinkėse vykusioje ekspedicijoje. Buvo apklausti Kartenos, Abakų, Gintarų, Kalniškių ir kitų kaimų gyventojai.

Hipotezė – „Marijos Nekaltojo Prasidėjimo valandų“ atlikimui turėjo įtakos Kretingos pranciškonų ir Padvarių seserų pranciškonų pastoracinė bei švietėjiškoji veikla.

Apie liturginį, bendruomeninį ir liaudies pamaldumą, jo pasireiškimą bažnytinėje liturgijoje svarbių žinių pateikė J. Vaišnora knygoje „Marijos garbinimas Lietuvoje“¹. Taip pat jis nagrinėjo „Marijos Nekaltojo Prasidėjimo valandų“ kilmę ir tradicijas Lietuvoje. Tačiau išsamiai šios giesmės nėra tyrinėtos. „Marijos valandų“ lietuviškus ypatumus, jų atlikimo vietą, laiką, melodijų variantiškumą daugiausia nagrinėjo A. Motuzas². Be to, jis atliko lyginamąją muzikologinę lenkiškų ir lietuviškų „Marijos valandų“ giesmių analizę ir padarė išvadą, jog Lietuvoje giedama pagal lenkiškas melodijas, tačiau esama originalių lietuviškų melodijų, kadangi kai kurios iš jų identiškos lietuvių liaudies dainoms³.

„Marijos Nekaltojo Prasidėjimo Valandos“ ir jų istorinė raida

„Marijos valandos“ (*Officium*) yra Katalikų bažnyčios maldos forma. „Valandų“ giesmės bei maldos sudaro vientisą apeigą, kurios pagrindinė paskirtis – Marijos, kaip Nekaltai Pradėtosios, garbinimas. „Švč. Mergelės Marijos valandos“ yra sudarytos kunigų kalbamųjų liturginių valandų (brevioriaus) pavyzdžiu. Jos susideda iš septynių dalių (Aušrinė, Rytmetinė, Priešpietinė, Vidudienė, Popietinė vakarinė, Dienos baigiamoji ir Valandų paaukojimas). Kiekviena „Valanda“ turi himną, eilutę (*versus*) ir malda, kuri kartojama visų dalių pabaigoje.

„Marijos valandų“ istorinė raida yra susijusi su tarp teologų vykusiais dogmatiniais ginčais dėl tikėjimo Marijos Nekaltuoju Prasidėjimu. Pranciškonų teologas ir filosofas, Marijos Nekaltojo Prasidėjimo dogmos pradininkas Jonas Duns Skotas (1265–1308) skelbė mokymą, kad Marija buvo apsaugota nuo gimtosios nuodėmės pačiame jos pradėjime ir išankstinis Dievo Motinos išganymas nesumenkina Kristaus atpirkimo veiksmo pirmenybės, o tik iškelia ją⁴. Pranciškonai gynė tokį ypatingo Marijos vaidmens aiškinimą ir oponavo dominikonams. Pastarieji rėmėsi šv. Adalberto ir šv. Tomo Akviniečio teiginiu, kad Marija, kaip ir visi žmonės, buvo pradėta gimtojoje nuodėmėje, bet tuoj pat ypatingu Dievo veikimu buvo iš tos nuodėmės išlaisvinta⁵. VII a. Marijos Nekaltojo Prasidėjimo šventė švęsta kaip Nekaltasis šv. Onos pradėjimas. Viduramžiais ne tik Romos katalikų bažnyčioje, bet ir graikų bei slavų bažnyčiose buvo tikima ir meldžiamasi į nekaltają Švč. Panelę Mariją. Vakarų Bažnyčioje Marijos Nekaltojo Prasidėjimo vardu šią šventę šventė IX a. Pietų Italijoje ir Airijoje, XI a. – Anglijoje, XII a. – Prancūzijoje ir Vokietijoje,

¹ Vaišnora J. *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma, 1958.

² Motuzas A. „Švč. Mergelės Marijos Valandų“ maldų ir giesmių lietuviškoji kilmė, jų giedojimo lokaliniai ypatumai, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 1997, t. 12, p. 143–160.

³ Motuzas A. Sopolingosios Švč. M. Marijos kelių kilmė ir garbinimas Lietuvoje, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 1998, t. 13, p. 125–197.

⁴ Bonaventūra, OFM. Duns Skotas, *Šv. Pranciškaus varpelis*, 1935, nr. 5, p. 133.

⁵ Vaišnora J. *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma, 1958, p. 200.

XIV a. – Lenkijoje. Galutinai šią šventę, Nekaltai Pradėtosios mišias ir *Officium* aprobavo popiežius Sikstas IV 1476 m., patvirtinęs, jog tikėjimas Nekaltuoju Marijos Prasidėjimu derinasi su Bažnyčios mokslu ir Šventuoju Raštu. Popiežius Klemensas XI 1708 m. įsakė švęsti gruodžio 8 dieną visoje Bažnyčioje kaip privalomą šventę⁶. Popiežius Pijus IX 1854 m. gruodžio 8 d. bule „*Ineffabilis Deus*“ paskelbė dogmą, kad visi tikintieji turi pripažinti ir tikėti mokslu, teigiančiu, jog Mergelė Marija savo prasidėjimo valandoje per ypatingą Visagalio dovaną liko apsaugota nuo pirmagimės nuodėmės⁷.

„Marijos Nekaltojo Prasidėjimo valandos“ parašytos lotynų kalba XV a. antroje pusėje. Jų autorius buvo pranciškonas Bernardinas de Bustis⁸. Kaip ir pranciškonai, jėzuitai visada pripažino ir gynė mokymą apie Nekaltąją Marijos Prasidėjimą, platindami jį per Marijos sodalijas – religines brolijas, ir švietėjišką darbą. Tikriausiai todėl „Valandų“ autoriumi ilgai buvo laikomas jėzuitas Alfonsas Rodriguesas. Jis kasdien kalbėjo šias maldas ir platino tarp ordino vienuolių⁹.

Į Lenkiją vienuoliai jėzuitai buvo pakviesti kovoti su protestantizmu ir skleisti tikėjimą Marijos Nekaltuoju Prasidėjimu. Ten jie tikinčiuosius maldų ir giesmių mokė vietine kalba. Manoma, kad 1632 m. „Valandas“ į lenkų kalbą išvertė jėzuitas Pranciškus Stanislovas Fenickis¹⁰. Lietuvos katalikų bažnyčia priklausė Lenkijos Gniezno bažnytinėi provincijai, todėl galima manyti, kad „Marijos valandos“ į Lietuvą atėjo iš Lenkijos ir pirmiausia pasirodė ten, kur bažnyčiose buvo vartojama lenkų kalba, t. y. Vilniaus vyskupijoje ir pietinėje Lietuvos dalyje. Sunku tiksliai pasakyti, kas ir kada „Valandas“ išvertė į lietuvių kalbą. Lietuviško „Marijos valandų“ maldų bei giesmių vertimo autorius galėjo būti vienuolis jėzuitas, kadangi jėzuitai savo pastoraciniame darbe stengėsi su žmonėmis bendrauti lietuviškai. Kunigo V. Gidžiūno nuomone, 1430 m. prie Vilniaus katedros įsteigta brolija išpareigojo giedoti 10 „Tėve mūsų“ ir „Sveika, Marija“, o tai galėjo būti vėliau pradėtų giedoti „Valandų“ ir rožinio pradžia¹¹.

„Valandos“ galėjo būti giedamos Nekaltojo Prasidėjimo titulą turinčiose bažnyčiose. Pačią seniausią Lietuvoje Marijos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčią 1477 m. pastatė Žemaičių vyskupas Baltramiejus Svirenkavičius savo rezidencijoje Alsėdžiuose. Kitos Nekaltojo Prasidėjimo bažnyčios yra statytos XVI–XVII a.¹² Vyskupai ir sinodai ragino visose bažnyčiose šventomis dienomis giedoti „Nekaltojo Prasidėjimo valandas“. 1710 m. rašytame ganytojiškame laiške Vilniaus vyskupas Brzostovskis skelbė, kad kur nėra rožinio, turi būti giedamos „Nekaltojo Prasidėjimo valandos“¹³. Vilniaus Vyskupijos sinodas 1717 m. nutarė:

„Kur yra paprotys, neturi būti apleistas, kur apleista, turi būti atnaujintas ar naujai įvestas pamaldumas giedoti „Marijos rožinį“, „Nekalto Prasidėjimo Valandas“, „Loretinę litaniją“, „Visų Šventųjų litaniją“ ir kitas šventas giesmes“¹⁴.

⁶ *Ten pat*, p. 43–44.

⁷ Gerutis J. *Apeigos Rymo katalikų bažnyčios*, Sheandoach, 1908, p. 54.

⁸ Vaišnora J. *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma, 1958, p. 200.

⁹ *Ten pat*, p. 100.

¹⁰ Motuzas A. „Švč. Mergelės Marijos Valandų“ maldų ir giesmių lietuviškoji kilmė, jų giedojimo lokaliniai ypatumai, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 1997, t. 11, p. 145.

¹¹ Gidžiūnas V. *Marijos garbinimas Lietuvoje, Šv. Pranciškaus varpelis*, 1958, nr. 11, p. 322.

¹² Kurczewski J. *Biskupstwo Wileńskie*, Wilno, 1912, p. 144.

¹³ *Decretales Summorum Pontificum pro Regnum Poloniae*, Poznaniae, 1882, p. 417.

¹⁴ *Ten pat*, p. 419.

XVII a. Vilniaus katedroje kunigai drauge su prieglaudų pavargėliais kasdien kalbėjo Marijos litaniją ir giedojo „Valandas“ (*Gadzinkas*)¹⁵. Taip susiformavo mūsų laikus pasiekusi „Marijos valandų“ tradicija.

Tradicinis „Marijos valandų“ atlikimas

„Valandos“ Lietuvoje dėl paprastumo, nesudėtingos, bet gražios melodijos itin išpopuliarėjo XIX a. Tikintieji „Valandas“ giedojo bažnyčioje, kur jos tapo būtina šventadienio pamaldų dalimi, ir namuose, dirbdami darbus, ir keliaudami maldininkų kelionėse. Iš pradžių bažnyčiose „Marijos valandas“ giedojo tik kunigai ir vienuoliai bei to pamokyti žmonės lotyniškai, vėliau giedojimui vadovavo vargonininkai, o dar vėliau – prieš mišias ar po jų susirinkę bažnyčios prieangyje (*bobinčiuje*) giedojo žmonės gimtąja kalba. Taip „Marijos valandos“ buvo priskirtos pridedamosioms pamaldoms. Kiekviena bažnyčia turėjo savo pridedamąsias pamaldas, kurios gyvavo dėl žodinės tradicijos¹⁶. Iš esmės „Valandos“ yra skirtos ne kunigams, o visiems tikintiesiems. Todėl paprasti žmonės kūrė savitas „Marijos valandų“ atlikimo tradicijas, turinčias regioninių ypatumų. J. Vaišnora pastebėjo, jog lietuviškų giesmių melodijas kūrė ne kompozitoriai, bet patys žmonės, todėl jos turi savitą lietuvišką charakterį ir liaudies dainų motyvų. Net ir skolintos iš lenkų giesmių melodijos yra perdirtos pagal lietuvių liaudies savitumus ir skonį, todėl yra smarkiai nutolusios nuo lenkiškų¹⁷. Dzūkijoje ir Rytų Lietuvoje „Marijos valandų“ giesmėms būdinga grigališkosios psalmės melodika ir ritmika, tačiau jose atsirado šio krašto dainų dvibalsiškumas. Suvalkijoje „Valandų“ giesmėms būdingas tempo sulėtinimas ir pagreitinimas ir tai jas paverčia savotiška liaudies daina. Šiaurės rytų Lietuvoje „Valandų“ giesmių melodika ir ritmika yra įgijusi šiuolaikiškų romantinių ir valso bruožų, aukštaičių liaudies dainoms būdingą minorinį atspalvį. Žemaitijoje šios giesmės yra mažorinės ir tebegiedamos bent keliomis melodijomis. Giesmių diapazonas dažniausiai kvintinės-sekstinės apimties ir tai primena seniausias Vakarų Lietuvos dainas¹⁸.

„Marijos valandų“ giedojimo tradicija buvo ypač gyvybinga Žemaitijoje. Tai įrodo ir istoriniai šaltiniai, ir per ekspedicijas surinkta medžiaga. Galima teigti, kad kiekviena Žemaitijos parapija turėjo tam tikrų „Valandų“ giedojimo ypatumų, kurie susiję su giesmių atlikimo vieta ir laiku. Ne išimtis ir Kartena bei jos apylinkės. Palyginimui galima pasakyti, kad karteniškiei, kitaip nei gretimų valsčių tikintieji, „Marijos Nekaltojo Prasidėjimo valandas“ giedojo du kalendorinius laikotarpius – gruodį ir gegužę – bei dviejų bažnytinių švenčių metu: rugpjūčio 15 dieną per Švč. Mergelės Marijos Ėmimą į dangų (Žolinę) ir gruodžio 8 dieną – per Švč. Mergelės Marijos Nekaltąjį Prasidėjimą.

„Marijos valandos“ labiausiai giedamos gruodžio mėnesį, kuris sutampa su svarbiu liturginiu laikotarpiu – adventu. Ši giedojimo tradicija yra ir liturginė, ir liaudies. „Marijos valandos“ buvo giedamos kiekviena advento sekmadienį prieš ankstyvasias

¹⁵Kurczewski J. *Biskupstwo Wileńskie*, Wilno, 1912, p. 162.

¹⁶Motuzas A. „Švč. M. Marijos Valandų“ maldų ir giesmių lietuviškieji ypatumai, *Liaudies kultūra*, 1998, nr. 2, p. 13.

¹⁷Vaišnora J. *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma, 1958, p. 172.

¹⁸Motuzas A. „Švč. Mergelės Marijos Valandų“ maldų ir giesmių lietuviškoji kilmė, jų giedojimo lokaliniai ypatumai, *Lietuvių katalikų mokslo akademijos metraštis*, Vilnius, 1997, t. 11, p. 148.

mišias, kurios prasideda žodžiais „*Rorate coeli*“ ir todėl vadinamos rarotais. Reikia pažymėti, kad Romos liturgija rarotų nežino, tačiau leidžia laikyti tokias pamaldas, jei jos yra praktikuojamos nuo senų laikų ir neprieštaruja bendriesiems Bažnyčios nuostatams. Lenkijoje ir Lietuvoje rarotinės mišios laikomos nuo neatmenamų laikų. Petrikavo sinodas 1628 m. šias pamaldas paminėjo jau kaip senovinių paprotį. J. Vaišnoros nuomone, rarotai gali būti atėję į Lietuvą ir Lenkiją kartu su Marijos Nekaltojo Prasidėjimo kultu¹⁹.

Kartenoje gyvenančio Igno Miklovo (1) šeimoje giedotojai buvo jo tėvas ir brolis Pranas. Pats jis giedoti išmoko būdamas 15–16 metų ir gerai prisimena „Marijos valandas“. Jų namie negiedodavo, tik bažnyčioje. Jo nuomone, dabar atliekamų „Valandų“ giesmės „iškraipytos“, t. y. nebegiedamos senovine melodija. Be to, kiekviena parapija turėjusi „savo gaidą“, bet karteniškiai, Igno Miklovo įsitikinimu, giedoję teisingai, pagal tikrą senovinę gaidą, tam tikrų giesmių knygų (*kantičkinę*) melodiją. Elena Baltmiškienė (2), kuri „Valandas“ giedoja taip, kaip ją išmokė motina, pažymėjo, kad senosios giesmių melodijos yra daug gražesnės už naujasias. Naujosios „Valandų“ giesmių melodijos yra sukurtos, tiksliau, harmonizuotos J. Naujaliao 1919 m.

Karteniškiai lankė ir aplinkinių parapijų bažnyčių atlaidus, eidavo į Salantus, Platelius, Kalnalį bei Kretingą, kur Viešpaties Apreiškimo Švč. Mergelei Marijai bažnyčioje vykdavo iškilminga Marijos Nekaltojo Prasidėjimo šventė. Ignas Miklovas pasakojo, kad per adventą veždavo Kartenos kleboną J. Rutkauską, kuriam patarndavavo mišioms, į Kretingą Nekaltojo Prasidėjimo šventėn, kuri trukdavusi keletą dienų.

*Autentiškas parašas:
„Prisiminimui
draugiško Budrių
choro M. Žilinskaitei.
Mok. Jankauskas,
Budriai 1928 V 20“.
Choristai susėdę
ant įspūdingo dydžio
akmens. Stepono
Jonučio nuotr.
Iš A. Kniukštienės
albumo*

¹⁹Vaišnora J. *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma, 1958, p. 51–52.

Pasilinksminimai baigdavosi per Visus Šventuosius ir advento metu suaugusieji drausdavo jaunimui dainuoti, tad susirinkę pavakaroti jie pasakodavo įvairius nutikimus ar anekdotus. Daugiausia advento vakarais skambėjo giesmės. Tačiau tai priklausė nuo šeimos tradicijų. Vieni „Valandas“ giedojo tik bažnyčioje, kiti ir namuose, dirbdami įvairius darbus: moterys verpdamos ir ausdamos, vyrai – pindami pančius. Žmonės giedodavo mindami ir šukuodami linus, kuldami javus.

Bent vieną advento sekmadienį nueiti į rartus buvo privalu kiekvienam. Kas negalėdavo ir likdavo namuose, saulei tekant meldavosi prie Marijos paveikslo ar kryžiaus, kalbėdavo rožinį ir giedodavo Marijai skirtas giesmes.

Per adventą kiekvieną šventadienį Kartenos bažnyčioje 7 val. buvo laikomos ankstyvosios rartinės mišios. Aplinkinių kaimų žmonės keldavosi 4–5 val. ryto ir eidavo į Kartena tų mišių. Petrė Šaulienė (3) prisiminė, kad Dauginčių kaimo jaunimas iš anksto susitardavo, koku laiku visi kartu eis į Kartenos bažnyčią. Stanislava Raminienė (4), taip pat gyvenusi Dauginčiuose, pasakojo, kad jos motina buvo giedotoja ir penktadieniais visa šeima giedodavo „Kalnus“, „Valandas“ ir kitas Marijos giesmes. Mama neleisdavusi vaikams per adventą nei žaisti, nei dainuoti, tik giedoti. Ji pati dirbdama giedodavo. Ignas Miklovas (1) prisimena, kad Abakuose į rartus kviesdavo su žibintu (*liktarna*), kad žmonės ankstų rytą į bažnyčią eitų „su šviesa“. Kiti rartams likdavo iš vakaro ir jų laukdami giedodavo „Kalnus“. „Marijos Nekaltojo Prasidėjimo valandas“ bažnyčios prieangyje giedodavo giedotojai, o visi žmonės jiems pritardavo (*turavodavo*). Bažnyčioje antfoniniu būdu giedodavo dvi giedotojų grupės – vyrų ir moterų: vyrai pradėdavo, o antrąją giesmės dalį

*Kartenos choristai
prie bažnyčios
su klebonu
Jonu Jesinevičiumi
(iš kairės pirmas).
1974 08 18.
Iš B. Butkuvienės
albumo*

*Koplytėlė prie medžio
Dauginčių k., Igno
Paulausko žemėje.
Greta bulviakasio
talkininkai atokvėpio
valandėlę. 1969 m.
Igno Jablonskio nuotr.
Iš Kr. MF, nr. GEK
9756*

atlikdavo moterys. Vėliau giesmes užvesdavo vargonininkė. Stefanija Lubienė (5) papasakojo, jog per adventą Kartenos bažnyčioje mišių metu „Valandas“ giedojo vienuoliai pranciškonai. Ji prisiminė, kad beveik kiekvieną advento vakarą mama klupdydavo visą šeimą prie Marijos paveikslo kalbėti poterių ir giedoti.

Gegužinės pamaldos, skirtos Švč. Mergelei Marijai garbinti, yra liaudies pamaldumo praktika, kurios tradicijos, palyginti su kitomis Marijos šventėmis, Lietuvoje nėra labai senos. Gegužinės pamaldos pradėtos gana vėlai, – pirmą kartą 1853 m. Seinų katedroje jas laikė prelatas B. Butkevičius, o 1884 m. Žemaičių vyskupijoje – vyskupas M. Valančius. Gegužinėms pamaldoms nėra nustatyta privalomų vienodų maldų ir giesmių, išskyrus tik tuo metu giedamą, verstą iš lenkų kalbos giesmę „Sveika Marija, Motina Dievo“²⁰.

Gegužės mėnesį per pamaldas buvo galima giedoti įvairias Marijos giesmes ir „Marijos Nekaltojo Prasidėjimo valandas“, skirtas išaukštinti jos skaistumą, ypač 1854 m. paskelbus Nekaltojo Prasidėjimo dogmą. Tikintieji buvo raginami melstis ne tik bažnyčiose, bet ir namuose, sodžiuose, kur buvo pastatytos koplytėlės arba įrengti Marijos lurdai.

Per Gegužines pamaldas „Valandas“ giedojo tik Kretingos pranciškonų vienuolyno bažnyčioje ir jos parapijos apylinkėse. Gegužės mėnesį Kartenos ir jos apylinkių gyventojai eidavo ne tik į Kretingos, bet ir Kartenos lurdą. Tai dar vienas ypatumas, išskiriantis Kartenos ir jos apylinkių tikinčiųjų religinį gyvenimą iš kitų aplinkinių miestelių bei kaimų. Ant Minijos skardžio, Kapalių vietovėje, maždaug 1920 m. buvo pastatytas Kartenos lurdas, į kurį perkeltos Kretingos lurdo analogijos, t. y. visos su juo susijusios pamaldumo praktikos. Pasak Igno Miklovo (1), maldininkai iš Kartenos į šalia Abakų kaimo esantį lurdą eidavo per Marijos šventes (išskyrus Nekaltojo Prasidėjimo šventę gruodžio 8 d.) ir įvairius atlaidus, pavyzdžiui, Šv. Petro. Iki Antrojo pasaulinio karo žmonės rinkdavosi ten gegužės vakarais ir visa bendruomenė giedodavo Marijai skirtas giesmes, tarp jų ir „Valandas“. Pranas Anužis (6) prisiminė, kaip Kretingoje jas giedojo prieš gegužines (*mojavines*) pamaldas. Giedo-

²⁰Vaišnora J. *Marijos garbinimas Lietuvoje*, Roma, 1958, p. 61–63.

tojai rinkdavosi sekmadieniais gerokai anksčiau prieš mišias ir atgiedodavo visas „Valandas“. Ona Beniušienė (7) pamena, kad pamaldas laikydavo prie lurdo. Šventą dieną klebonas eidavo su procesija ir giedodavo procesijų giesmes. Jau po mišių buvo giedamos Marijos garbei skirtos giesmės, „Valandos“ ir Marijos litanija „Sveika, Marija“. Stasė Kubilienė (8) pasakojo, kad Kalniškių kaime „Marijos valandas“ giedodavo namuose po gegužinių pamaldų. Pamaldos vykdavo viename sodžių, kuriame būdavo gėlėmis papuoštas Marijos altorius.

Po paskutinės pamaldų giesmės „Sveika, Marija, Motina Dievo“ kaimo giedotojai giedojo „Valandas“, kurioms pritardavo senas kanklininkas. Skolestika Domarkienė (9) ir Elena Baltmiškienė (2) sakė pamenančios, kad prie lurdo būdavo vienuolių iš Padvarių pranciškonų vienuolyno. Šis faktas leidžia daryti prielaidą, jog Kartenos religinės bendruomenės formavimuisi didelę įtaką turėjo Kretingos pranciškonų, kuriuos 1602 m. grafas Karolis Chodkevičius pakvietė kovoti su protestantizmu, ir 1929 m. Padvarių kaime įsikūrusių Seserų pranciškonų vienuolijos. Vienuoliai pranciškonai nuo pat vienuolyno įkūrimo Kretingos apskrities parapijose dirbo pastoracinį ir švietėjiškąjį darbą: kvietė pasauliečius šlovinti Viešpatį ir Mariją, sakė pamokslus, klausėsi išpažinčių, steigė mokyklas, ragino tikinčiuosius burtis į pasauliečių tretininkų kongregacijas. Jie ypač skatino ir platino Marijos garbinimą, nes tai vienas pagrindinių šio ordino tikslų – įtraukti tikinčiuosius į maldas, giesmes, procesijas. Pranciškonų trečiojo ordino nuostatai skelbia, kad nariai turi jausti pareigą labiau už kitus krikščionis ugdyti pamaldumą Marijai, kuris sudaro esminę pranciškonų gyvenimo dalį. Ordinas sudarė ir išplatino kai kurias ypatingas Dievo Motinos garbinimo praktikas, pavyzdžiui, Septynių džiaugsmų rožinį, vadinamą *pranciškonų malda* (*karunka*). Be to, regula įsako, kad tarp švenčių, skirtų Švč. Mergelės Marijos garbei, tretininkai privalo švęsti Nekaltojo Prasidėjimo šventę

Budrių gyvenvietės moterys gieda Kašaičių kaimo atminimui pastatyto kryžiaus šventinimo iškilnėse. 1990 08 11. Iš A. Kniukštienės albumo

ir jos vigilijoje pasninkauti, taip pat Marijos garbei pašvęstą gegužės mėnesį būti nuoširdžiai pamaldūs²¹. Pranciškonų periodiniame leidinyje „Pranciškonų pasaulis“ skyrelyje „Žinios iš kongregacijų“ randame informaciją, kad 1935 m. Kartenos tre-tininkai turėjo jau 117 narių, kuriems vadovavo klebonas J. Rutkauskas²².

Žemaitijoje per Žolinę „Marijos Nekaltojo Prasidėjimo valandas“ giedojo tik Marijos Ėmimo į dangų titulą turinčiose bažnyčiose: Palangoje, Sedoje, Salantuose, Pašaltuonyje ir Kartenoje. Vyskupo Jurgio Tiškevičiaus iniciatyva 1634 m. Mikalo-jus Sapiega Kartenoje pastatė bažnyčią, kuri du kartus degė, bet buvo atstatoma. 1875 m. pastatytai bažnyčiai buvo suteiktas Švč. Mergelės Marijos Ėmimo į dangų titulas²³. Janina Danienė (10), važinėjusi su vargonininku Bendiku po Žemaitijos bažnyčias į atlaidus, nurodė, kad per Žolinę Kartenos bažnyčioje „Valandas“ gie-dodo prieš vakarines mišias. Karteniškių prisiminimai padėjo geriau suprasti šio krašto „Marijos valandų“ atlikimo senąsias tradicijas, turėjusias tam tikrą savitumą, tačiau šiandien tampančias istorija.

Išvados

1. „Marijos Nekaltojo Prasidėjimo valandos“ yra bažnytinės liturgijos palikimas.
2. „Marijos valandų“ giesmės ir maldos žmonėms įdiegtos Kretingos ir Pa-dvarių pranciškonų vienuolių.

3. Kartenos apylinkėse „Marijos valandos“ atliekamos per adventą, gegužines pamaldas ir Marijos Ėmimo į dangų šventę.

4. „Marijos valandos“ giedamos ne tik bažnyčioje, bet ir prie Kartenos (Abakų) lurdo.

Išvados pagrindžia hipotezę, kad ši pamaldumo fenomeną žmonėms iškiepijo iki Antrojo pasaulinio karo veikusios vyrų ir moterų (Padvariuose) pranciškonų vienuolijos.

Informacijos pateikėjai

1. Ignas Miklovas, gim. 1912 m., Kartenos vls., Abakų k., 2002 m. ekspedi-cijos Kartenoje lauko tyrimų medžiaga.
2. Elena Baltmiškienė (Rudelytė), gim. 1920 m., Kartenos vls., Vėlaičių k., 2002 m. ekspedicijos Kartenoje lauko tyrimų medžiaga.
3. Petrė Šaulienė (Domarkaitė), gim. 1912 m., Kartenos vls., Dauginčių k., 2002 m. ekspedicijos Kartenoje lauko tyrimų medžiaga.
4. Stanislava Raminienė (Paulauskaitė), gim. 1911 m., Kartenos vls., Kartenos dvare, 2002 m. ekspedicijos Kartenoje lauko tyrimų medžiaga.
5. Stefanija Lubienė (Dreinytė), gim. 1915 m., JAV, gyv., Kartenos vls., Sau-sarių k., 2002 m. ekspedicijos Kartenoje lauko tyrimų medžiaga.
6. Pranas Anužis, gim. 1911 m., Kartenos vls., Drungilų k., Šv. Antano re-ligijos studijų prie KTF VDU, Folklorinis kabinetas, 1996 m. ekspedicijų medžiaga.
7. Ona Beniušienė (Domarkaitė), gim. 1919 m., Kartenos vls., Dauginčių k., 2002 m. ekspedicijos Kartenoje lauko tyrimų medžiaga.
8. Stasė Kubilienė (Pociūtė), gim. 1916 m., Kartenos vls., Kalniškių k., 2002 m. ekspedicijos Kartenoje lauko tyrimų medžiaga.
9. Skolestika Domarkienė (Veisbonaitė), gim. 1912 m., Kartenos vls., Vėlaičių k., 2002 m. ekspedicijos Kartenoje lauko tyrimų medžiaga.
10. Janina Danienė (Tamašauskaitė), gim. 1927 m., Mosėdžio vls., Šatraminių k., Šv. Antano religijos studijų prie KTF VDU, Folklorinis kabinetas, 1996 m. ekspedicijų medžiaga.

²¹Juvenalis Fr. Dievotumas į Mariją, *Pranciškaus varpelis*, 1938, nr. 10, p. 280–281.

²²Žinios iš kongregacijų, *Pranciškonų pasaulis*, 1935, nr. 6, p. 186.

²³Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, Vilnius, 1991, t. 4, p. 336.

Straipsnis numatomas spausdinti „Lietuvos valsčių“ serijos monografijoje „Kartena“ (vyr. redaktorius ir sudarytojas *Virginijus Jocys*).

Straipsnio kalbos redaktoriai *Grażina Indrišiūnienė*, *Albinas Masaitis*, korektorė *Rasa Kašėtienė*, anglų k. redaktorius, vertėjas *Aloyzas Pranas Knabikas*.

Straipsnio priedai, skelbiami atskirai (tam skirtuose leidinio skyriuose):

1. Straipsnio santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.
2. Žinios apie autorių.

Nurodymai dėl straipsnių naudojimo (citavimo): Skelbiant ar bet koku būdu panaudojant bet kurį elektroninio serialinio leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ svetainės www.llt.lt straipsnį ar jo dalį kartu su juo privaloma skelbti leidinio „Lietuvos lokaliniai tyrimai“ visą nesutrumpintą pavadinimą, jo tarptautinio standartinio serialinio leidinio numerį ISSN 2029-0799, interneto svetainės www.llt.lt pavadinimą, tomo (darbo) sutartinį kodinį pavadinimą, straipsnio autorių, straipsnio pavadinimą, „Lietuvos valsčių“ serijos ir monografijos, kuriai straipsnis parašytas, pavadinimus bei straipsnio pirmojo paskelbimo serijos monografijoje ir jo paskelbimo svetainėje www.llt.lt datas (jei šios datos sutampa, skelbiama viena – paskelbimo svetainėje www.llt.lt data).